

یک سند از دوران کریم خان زند

احسان اشراقی

که ۷ تومان و ۷ خرواری که در تحت تنخواه و وظیفه‌ی موظف می‌گرفته، بازیافت و بعلاوه از هذبه السنه و مابعدها (۴) از قراری که تفصیل یافته، ۳ تومان و ۳ خروار از قرار تومانی ۲۰۰ دینار و خرواری یک من [و] نیم از تنخواه نقد و جنس و وظیفه‌ی موظفین و مصارف روشنائی و غیره‌ی مساجد و بقاع در حین گرفتن تنخواه کل - که خودتان بازیافت می‌نمائید، بازیافت و صرف معاش خود و در تقدیم امر مزبور و رونق و رواج بقاع الخیر و مساجد ساعی باشند. عالیجاه معلی مکان عقیدت و اخلاص آگاه، مولا ویردی خان (۵) حاکم و عالیشان سلاله النجباء العظام، میرزا محمد صادق وکیل مالیات دار السلطنه‌ی قزوین، به نحو مقرر معمول دارند. عموم موظفین و طلبه‌ی علوم دینی‌ی دار السلطنه‌ی مزبوره، محسوب فرموده، مرتب داشته، در عهده شناسند. تحریراً فی شهر محرم سنه‌ی ۱۱۸۴.

[مهر کریم خان زند]

یادداشت:

۱- میرزا عبدالغفار، در زمان کریم خان زند می‌زیسته و فرمان مزبور، قدیم ترین سندی است که از گذشته‌ی خاندان باقی است. در چند سند دیگر - که از زمان فتحعلی شاه قاجار موجود است - دو تن از احفاد او به نامهای میرزا کریم شریک الکتاب و میرزا مرتضی لشکر نویس نیز، مشاغل دیوانی داشته‌اند.

۲- اصل: العصول.

۳ و ۴- اصل: مابعدها.

۵- مولاویردی خان، یکی از شخصیتهای معروف قزوین در زمان کریم خان زند بوده است. او، یکی از خوانین طایفه‌ی ذوالقدر و بانی مدرسه‌ای است که در سال ۱۱۷۷ق. بنا شده و هم اکنون به نام بانی آن وجود دارد. این مدرسه، در ضلع جنوبی مسجدی واقع شده که در ۱۰۶۹ق. یکی از اسلاف مولاویردی خان به نام ساروخان - که او نیز یکی از بزرگان شهر قزوین بوده - در زمان شاه عباس دوم صفوی بنا کرده است. امروز مدرسه و مسجد مذکور، به نام مولاویردی خان شهرت دارد. به نوشته‌ی مؤلف مینودر، در بالای درب شرقی مدرسه‌ی مولاویردیخان، کتیبه‌ای به خط نستعلیق و به برنگ سفید در کاشی لاجوردی کار گذارده شده بود که بعضی از اشعار آن چنین است:

این عمارت، در امارت کرد طی کرد از وجود
حاکم تو شیروان را بی نشان آزاد کرد
طرح این عالی بنا، افکنده بدیس پیش از این
دهر در وی راه گویی رخنه در فولاد کرد
حال نیک اختر همش، همت بر آبادی گماشت
چون عمارت کرد، روح جد، به جنت شاد کرد
خان اوک، اول از نو کعبه‌ای بنیاد کرد

خان دوم، بار دوم هم ز بی آباد کرد
دو مصرع این اشعار که ارزش ادبی چندانی ندارد، ماده تاریخ ۱۱۷۷ و مصرع دوم، نشانگر تاریخ ۱۲۵۰ق. بوده است. (نقل از کتاب مینودر، تألیف مرحوم محمدعلی گلرین، ص ۶۱۷)

در بین چند سند از اوراق خانوادگی - که ذیلاً معرفی می‌شود - فرمانی است از کریم خان زند، مورخ به سال ۱۱۸۴ق. خطاب به میرزا محمدعلی صدر مملکت، درباره‌ی انتصاب میرزا عبدالغفار به سمت «نظارت شرعیات دار السلطنه‌ی قزوین» که به موجب آن، حاکم و وکیل مالیات شهر مکلف شده است مبلغ معینی از نقد و جنس، همه ساله در حق میرزای مزبور برقرار نماید تا صرف معاش او گردد.

پایان این سند، مهور به مهر کریم خان زند است با مسجع «یامن هو بمن رجاه کریم» که بخشی از آن بمرور ایام از بین رفته و قرار گرفتن آن در ذیل فرمانها - برخلاف شاهان گذشته که مهر و طغرای خود را در بالای فرامین می گذاشتند - به خاطر دوری از تکلف فرمانروای زند بوده است.

شغل نظارت شرعیات و مقررات مربوط به «ارباب و ظایف و طلبه‌ی علوم دینی» - که در این سند بدان اشاره شد - از امور مربوط به تشکیلات روحانیت شمرده می‌شد و در رأس این امور، مقام صدر قرار داشت که از دوران صفویه، بزرگترین مرجع روحانیت محسوب می‌شد و از جمله‌ی وظایف او، نصب و تعیین حکام شرع و مباشرین موقوفات و تفویض ریش سفیدی جمع سادات و علما و مدرسان و قاضیان و شیخ الاسلامان و نایب صدران و متولیان جزء و ناظران موقوفات و پیشمازان و خطبا و مؤذنان و حفاظ و معرفان و... بود. (۱)

متن سند:

فرمان عالی شد، آنکه حسب التصدیق عالیجاه رفیع جایگاه و سعادت پناه، حقایق و معارف آگاه، حاوی الفروع و الاصول، (۲) جامع المعقول و المنقول، اسلام و اسلامیان ملاذی، نظاماً للصدراة و الایالة، میرزا محمدعلی صدر جلیل القدر مملکت، در معامله‌ی هذبه السنه، پارس نیل و مابعدها (۳)، نظارت شرعیات و ارباب و ظایف و عموم موظفین دار السلطنه‌ی قزوین را به عالیحضرت رفیعمنزلت، سلاله النجباء میرزا عبدالغفار قزوینی، مفوض و مرجوع و بدین موجب:

«نقد ۱۰ تومان - که در تحت تنخواه موظفین قزوین هر ساله در تقسیم جزو در وجه مشارالیه مقرر بوده و بازیافت می‌نموده، از بابت تنخواه موظفین قزوین در هذبه السنه و مابعدها قرار داده می‌شود. ۱۵۷ تومان هفت هزار و هفتصد و هجده درم به قرار همه ساله در عهده‌ی مشارالیه قرار داده می‌شود. ۱۵ تومانی دو بیست دینار جنس: ۱۰ خروار که در تحت تنخواه موظفین می‌گرفته ۷ خروار از بابت تنخواه و وظیفه‌ی موظفین ۲۲۰؛ خروار و ۸۱ من به قرار همه ساله درباره‌ی مشارالیه داده می‌شود. ۱۰۰ خروار نقد و جنس که ۱۰ تومان و ۱۰ خروار است، به صیغه‌ی وظیفه و مقرری خدمت نظارت شرعیات، در وجه او مقرر فرمودیم

۱۰۰

۱۰۱

۱۰۲

۱۰۳

۱۰۴